

pro angličtinu: „dáma nevyšla do společnosti bez svého vějíře“ (s. 35). Některé stylistické neobratnosti působí až úsměvně a je s podivem, že unikly pozornosti autorek, redaktorky i odborných lektorů: „Krátká epizoda anglické módy v Praze v době „zimního krále“ není na portrétech zdokumentována, a pokud někoho přece jen ovlivnila, tak pravděpodobně odešel do emigrace“ (s. 33).

Publikace není, jak už jsme uvedli „metodikou“, pohříchu však ani příliš platnou datační pomůckou. K tomuto účelu se přece jen lépe hodí řada Dějin odívání Ludmily Kybalové a dalších autorů. Ze všeho nejspíše je úvodem do dějin novověké módy s naznačením směru, kam by se zkoumání v této oblasti mělo příst ubírat. Nezbyvá než doufat, že autorky budou v práci pokračovat a vypracují skutečně podrobné obrazové řady, jež by mohly být opravdu prospěšnou pomůckou.

ALENA NACHTMANNOVÁ

POZNÁMKY

- 1) Dlouhé pláště ze silných tkanin byly užívány zejména při cestování, lovu, nosili je důstojníci. Najdeme je v celé řadě pozůstalostních inventářů. Jen namátkou: pozůstalost Kryštofa z Vartenberka z r. 1592 (NA, SM W 8/52); Jaroslava ze Smiřic z r. 1611 (NA, KK 1778). Kožešinové oděvy figurují prakticky ve všech šlechtických soupisech pozůstalostí. Dlouhé pláště na ochranu před nepřízní počasí se nosily i v samotném Španělsku. Více k tomu B. Reade, *Die Vorherrschaft Spaniens 1550–1660*, in: *das Kostüm. Renaissance und Frühbarock*. München 1951.
- 2) K pravidlům zacházení s kloboukem a dalšími částmi oděvu J. Libertin, *Mravně a správné jednání o mládeže cvičení a vychování*. Praha 1715; nově vydal Č. Zíbrt, *Navedení mladistvého věku ku poctivým mravům: hrstka staročeských rad a návodů*. Praha 1912,

s. 37–83. Řadu postřehů o zacházení s kloboukem u vídeňského dvora lze najít v korespondenci Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho ženy Polyxeny: P. Marek, *Svědectví o ztrátě starého světa, manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna (Prameny k dějinám 16.– 18. století, sv. 1 Řada B)*, České Budějovice 2005.

- 3) Na s. 50 se uvádí, že „důsledkem Velké francouzské revoluce je nepřímá maskulinizace ženské módy.“ Redingoty, které autorky celkem správně považují za maskulinní prvek v dámské módě, se však nosily již v 80. letech 18. století nejprve v Anglii a poté byly s módou anglických pohodlnějších oděvů přeneseny i do Francie. Krátkým kabátkem oblíbeným v 80. letech byl karako – úzký s rozšířeným šúskem v zadní části. Spencer, který autorky citují, vzniká v téže době, ale jako pánský oděv. Do dámské módy byl přenesen až v 19. století. Móda období francouzské revoluce a následující empir se naopak vyznačovaly příklonem k ženskosti, používáním jemných materiálů a splyvavých střihů inspirovaných antickým oděvem. Srov. L. Kybalová, *Dějiny odívání. Barok a rokoko*. Praha 1997, s. 154–157, 160–162; Táž, *Dějiny odívání. Od empiru k druhému rokoku*. Praha 2004, s. 75–102.

Najdeme však i přehmaty, které u autorek-odbornic skutečně překvapí. Přívěsky ve tvaru rukou a nohou, popř. srdíčka na růžencích skutečně nebyly amulety, ani tuto funkci neměly plnit. Jednalo se o symboly pěti ran Kristových a při modlitbě Bolestného růžence upomínaly na Ježíšovo utrpení (s. 106). Dlouhé kalhoty zavedené za francouzské revoluce se nenazývaly *sans-culottes*, ale *pantalóny*. *Sans-culottes* bylo označení pro jejich nositele – radikální přívržence revoluce pocházející z nízkých vrstev společnosti, kteří neměli prostředky na zakoupení módních krátkých kalhot zvaných *culotte*. L. Kybalová, *Dějiny odívání. Barok a rokoko*, o. c. v pozn. 2, s. 44.

- 4) Časopis vydává Gesellschaft für Historische Waffen – und Kostümkunde, založené již v roce 1896 v Drážďanech a sdružující zainteresované odborníky i laiky z 15 zemí Evropy a Severní Ameriky.
- 5) Asi nejznámějšími jsou portréty Oldřicha z Rožmberka a jeho dcery Perchty (zámek Český Krumlov), které jsou cca o sto let mladší než doba, do níž se hlásí. Několik podobných portrétů najdeme např. i ve šternberské rodové galerii zámku v Častolovicích a v dalších sbírkách.
- 6) B. Purrucker, *Knaben in „Mädchenkleiden“*, in: *Waffen- und Kostümkunde* 1975, s. 71–89, 143–161.

JOHANN JOSEF BÖKER – ANNE-CHRISTINE BREHM – JULIAN HANSCHKE – JEAN-SÉBASTIEN SAUVÉ, ARCHITEKTUR DER GOTIK RHEINLANDE.

EIN BESTANDSKATALOG DER MITTELALTERLICHEN ARCHITEKTURZEICHNUNGEN MIT EINEM BEITRAG VON PETER VÖLKLE ÜBER DIE ZEICHENTECHNIK DER GOTIK.

Salzburg 2013, 382 stran, 145 čísel katalogu, obrazová a fotografická příloha.

Recenzovaná kniha je třetím a posledním svazkem cyklu publikací, jehož obsahem jsou středověké plány významných střeoevropských sakrálních staveb. Jádrem této publikace jsou výkresy katedrál v Basileji, Kostnici, Freiburgu in Breisgau, Štrasburku, Mohuči, Frankfurtu nad Mohanem a Kolíně nad Rýnem. Tuto základní kostru doplňují některé další stavby např. v Belgii a jinde. Publikace je mimořádná svou velikostí i vahou 6,5 kg. Kniha je svou grafickou úpravou reprezentativně pojatá. Těžiště knihy spočívá v otištění korpusu dochované středověké plánové dokumentace jmenovaných gotických katedrál. Jednotlivé výkresy jsou podrobně popsány, součástí textové části publikace jsou historie a osudy návrhů. Nechybí uměleckohistorické

zhodnocení výkresů, rozbor zobrazené architektury včetně přehledů dosavadní literatury a stručných anotací k ní.

Text knihy uvádí kapitola, jejímž obsahem je gotická architektura v Porýní. Na celkem sedmi stranách této kapitoly nelze ani vyslovit, natožpak odpovědět na nezávažnější otázky uměleckého vývoje tak mimořádně složitého území z hlediska vývoje středoevropské architektury, jaké Porýní bezpochyby představuje. Jsou zde nejvýznamnější stavby, které doslova představují prostředníky mezi gotickou architekturou francouzskou a gotickou architekturou na území východně od Rýna.

Následuje samostatná kapitola o rýsovacích technikách gotiky. Jsou zde představeny materiály používané

při tvorbě výkresů, pomůcky doprovázené praktickými ukázkami výkresů včetně fotografické dokumentace pomůcek a pracovních postupů.

Po uvedených úvodních kapitolách následuje hlavní část knihy nazvaná jako Katalog výkresů. Tato je rozčleněna na kapitoly podle jednotlivých lokalit. V zásadě je postupováno směrem od jihu na sever, od Bernu ke Kolínu nad Rýnem, připojen je exkurs o belgických stavbách a výkresech staveb mimo Porýní. U nejvýznamnějších a nejsložitějších staveb jsou kapitoly rozčleněny na podkapitoly podle jednotlivých částí stavby. Jedná se o Münster ve Freiburgu in Breisgau, o katedrálu ve Štrasburku a dóm v Kolíně nad Rýnem. Kapitoly u jednotlivých lokalit jsou uvedeny základním přehledem o stavebním vývoji stavby včetně výkresové dokumentace. Následují katalogová hesla podle jednotlivých výkresů s uvedením základních údajů o nich. Texty jsou doprovázeny fotografiemi historických výkresů, výřezy detailů, v některých případech překreslenými částmi výkresů v podobě pérovek. Nechybí výkresy s analýzou stavebního vývoje stavby, občas bohužel bez legendy (s. 272). Fotografická dokumentace je složena místy z historických fotografií dokumentujících dobový stav staveb (např. s. 242 ad.), případně z fotografií současného stavu (s. 271). V některých případech jsou do knihy vloženy počítačově zhotovené rekonstrukce exteriérové i interiérové podoby staveb (např. s. 258, 259 ad.). Počítačové animace jsou stínované, u interiérů je navozeno umělé nasvětlení. Texty jsou opoznámkovány jednotným systémem poznámkového aparátu v podobě zkrácených údajů, odkazujících na společný seznam literatury na konci knihy.

Publikované originální plány jsou otištěny buď jako celky, nebo v detailech. Celkové plány jsou reprodukovány v takovém měřítku a podobě, že studium jejich jednotlivých částí a architektonických detailů u mnoha případů není prakticky možné. Schází zde otištění významných architektonických detailů, které by umožnilo další komparativní studium. Autoři nevyužili možností, které skýtá velký formát knihy, a který by umožnil kvalitní detailní zobrazení celků i detailů. Je škoda, že místo toho po okrajích stránek zůstaly velké prázdné nevyužité plochy. Zřejmě zde snaha po efektní grafické úpravě zvítězila nad účelností a odbornou využitelností knihy. Rovněž tak vypovídací schopnost pro odpovědné komparativní studium u počítačových animací exteriérů i interiérů některých staveb vzbuzuje rozpaky a nedůvěru. Možná tyto na první pohled efektní části knihy měly přivábit spíše případné laické než odborné čtenáře.

Knihy měla nepochybně vysoké ambice, a to jak v odborné oblasti, tak i jako produkt využívající nejmodernějších tiskařských a grafických technologií. Tyto ambice dle mého soudu nebyly zcela naplněny. Není v možnostech recenzenta zhodnotit publikaci z hlediska jejího textu v celé její šíři. Významným problémem publikace je nedostatek kritičnosti a hloubka odborného záběru v textové části. Je logické, že při tak širokém tematickém pojetí knihy se nelze ubránit jisté povrchnosti a nelze očekávat detailní formální analýzy jednotlivých architektonických článků, komparace odpovídající historickému a uměleckohistorickému významu zkoumaných staveb náležejících z vývojového hlediska ke klíčovým sakrálním stavbám ve střední

Evropě. Klade se otázka, zdali autoři uchopili dané téma koncepčně opravdu šťastně a zdali by nebylo přínosnější publikovat plánovou dokumentaci ve skutečně studovatelné detailní podobě v odpovídajícím měřítku a se všemi detaily. Velký formát publikace by umožňoval otisknout uměleckohistoricky významné detaily jednotlivých výkresů v takové podobě, že by jejich otištění nahradilo studium originálů. Texty k nim by se pak mohly omezit na jednoduché identifikační popisky.

Problematickou pasáž knihy představují kapitoly o katedrále v Kolíně nad Rýnem. Mezi staviteli katedrály je uveden Michael ze Savojska (resp. Sabogen), který měl v této funkci působit v letech 1353 až 1390 (s. 328). Michaelu ze Savojska je připsáno autorství celkem deseti výkresů (katalogová čísla 118, 119, 122–129). Při vymezení doby působnosti tohoto stavitele katedrály autoři nevzali v úvahu s největší pravděpodobností prokázanou skutečnost, že pátý stavitel katedrály Michael starší, zemřel v období mezi 15. srpnem 1380 a 31. březnem 1381, jak publikoval Jakub Vítovský,¹⁾ a propojili tak osobu Michaela staršího s jeho synem Michaelem ze Savojska, který po smrti otce převzal vedení hutě a je v Kolíně doložen nepřetržitě od března 1381 do června 1383.²⁾ Autoři tak s velkou pravděpodobností znejasnili celou historickou situaci včetně atribucí návrhů připsaných podle nich Michaelu ze Savojska a zároveň vytvořili zmatek v popisu genealogických vazeb (např. s. 9) v důsledku chybného určení jména pátého stavitele kolínské katedrály jako Michaela ze Savojska.

Ve skutečnosti jako autora návrhů měli zřejmě na mysli Michaela, pátého stavitele katedrály a ne jeho syna Michaela ze Savojska. Autoři knihy buď nejsou s uvedenou českou literaturou seznámeni, nebo ji sice znají, avšak nepokládají za nutné se s ní uspokojivým způsobem vyrovnat, tj. buď ji akceptovat anebo přesvědčivě vyvrátit. Ani jednu z těchto možností nelze pokládat za uspokojivou a svědčí o vážném nedostatku recenzované knihy.

Problematické je nové datování tzv. rysu F západního průčelí kolínské katedrály. Rys F je čtyři metry vysoký výkres, který náleží k nejvýznamnějším dokladům evropské vrcholné gotické stavební kultury. K rysu existuje bohatá umělecko-historická literatura, jejímž obsahem jsou analýzy jednotlivých navržených architektonických článků. Dosavadní datování rysu F kolísalo od roku 1280 do druhé čtvrti 14. století.³⁾ Autoři recenzované knihy rys F datovali k roku 1370 (s. 353). Důvodem k novému mladšímu datování rysu je uvedeno mimo jiné pokročilé technické provedení výkresu odpovídající podle autorů až konci 14. století a počátku století 15. (!). Jedním z dalších důvodů je podle autorů knihy neobvyklá diskrepance 75 let mezi dobou zhotovení výkresu podle dosavadního datování a počátkem stavby a zejména vlastní fakt použití staršího plánu na stavbu západního průčelí. Přitom praxe používání starších plánů při stavbě jednotlivých částí středověkých staveb je známa.⁴⁾ Nepřesvědčivé je umělecko-historické hodnocení architektury západního průčelí navrženého na rysu F zejména ve vztahu k západnímu průčelí katedrály ve Štrasburku, některé nové navržené komparace a analýzy např. motivu dvoubokých opěráků by vyžadovaly o mnoho podrobnější zdůvodnění. Navržené nové datování rysu F k roku 1370 je natolik závažným počinem, že jeho akceptace by vyžadovala velmi podrobné slohové komparace a analýzy, které by jednak přesvědčivě vyvrátily závěry dosavadního bádání kladoucí vznik rysu F až o cca 90 let zpět a bezpečně slohově ukotvily nově navržené datování. Nic takového se avšak v textu knihy nedočteme, slohová analýza je velmi stručná až nahodilá a jako celek nepřesvědčivá. Srovnáme-li ji např. s mimořádně podrobným a přesvědčivým slohovým rozbořem Marka Steinmanna, kladoucí vznik rysu F k roku 1280, vyjdou slabiny recenzované knihy v tomto směru vcelku zřetelně najevo.⁵⁾ Jako příklad uveďme kružbu okna navrženou na rysu F v prvním patře západního průčelí katedrály. Základem jejího Couronnement je nakoso postavený sférický kosočtverec umístěný na osu kružby. Uvedené významné dobové příklady pro něj, jako je kružba v severním rameni katedrály v Meaux z doby kolem roku 1300, kružba západního okna kostela sv. Alžběty v Marburku z doby před rokem 1285, okna kaplí chóru katedrály v Orleans z doby po roce 1287, rys B západního průčelí katedrály ve Štrasburku nebo raný příklad z výzdoby chórového pilíře katedrály v Kolíně nad Rýnem z doby před rokem 1268, nevzbuzují podstatné pochybnosti.⁶⁾ Navržené nové srovnání kružby s kružbou západního okna kostela v Altenbergu z roku

1379 (s. 353) naproti tomu zdůrazní slohovou pokročilost kružby v Altenbergu. Její sférický kosočtverec je vyplněn mimo jiné čtyřmi trojlisty, jejichž rámování na sebe navazuje, a vytváří tak výrazné dynamické propojovací dělicí linie. Aditivní charakter starších kružeb je zde již setřen ve prospěch celkové kompozice kružby. Naproti tomu základní kompozice kružby vnitřku sférického kosočtverce hlavního západního okna rysu F je stále založena na principu aditivní skladby základního centrálního čtyřlístu ve shodě s dosavadní tradicí kružeb.

Příchod tříadvacetiletého Petra Parlěře do Prahy je autory knihy kladen k roku 1353 (s. 9) namísto roku 1356.⁷⁾

Závěrem je nutno konstatovat, že přes všechny nedostatky tematická šíře knihy z ní činí pomůcku, kterou nelze při studiu gotických porýnských katedrál obejít. Publikace obsahuje faktografické informace o středověkých plánech. Výkresy – jsou-li dobře čitelné – mohou být zdrojem nových informací. Umělecko-historické komparace a analýzy musí být přijímány s odpovídající kritičností a to samé platí i o údajích historické povahy. Další předností knihy je, že na jednom místě jsou soustředěny plány a informace o nich. Grafické provedení publikace je velmi pečlivé, kniha má výrazně reprezentativní charakter.

Na samý závěr obecná poznámka. V posledních letech žijeme v době nákladných publikací, ve kterých je mnohdy kladen důraz na jejich reprezentaci na úkor obsahové kvality textů. Tento jev je možno považovat za jeden z atributů naší doby libující si v povrchnosti a v nedostatku hlubšího myšlenkového obsahu. Přitom kvalitní odborně zpracované monografie nemají zejména u nás ani nejvýznamnější památky, rovněž synteticky pojaté obsahově kvalitní knihy jsou dnes již vzácností. Doufáme, že se dočkáme zvýšeného zájmu o obsahově kvalitní monografické i syntetické práce.

PAVEL KROUPA

POZNÁMKY

- 1) J. Vítovský, K datování, ikonografii a autorství Staroměstské mostecké věže, in: Průzkumy památek č. 2, roč. I, 1994, s. 29. K tomu viz též J. Vítovský, Staroměstská mostecká věž, in: Karlův most (O. Šefců et al.). Praha 2007, s. 133 a P. Vlček et al., Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004, s. 424.
- 2) J. Vítovský, K datování, o. c. v pozn. 1, s. 30.
- 3) Nověji klade vznik rysu F do doby po roce 1300 M. C. Schurr, Gotische Architektur im mittleren Europa 1220–1340. München, Berlin 2007, s. 245, k datování rysu F zde viz též pozn. 251 na s. 118.
- 4) J. Vítovský, Petr z Prachatic – stavitel vídeňského a pražského dómu († 1429), in: ARS 37, 2004, s. 112.
- 5) M. Steinmann, Die Westfassade des Kölner Domes. Der mittelalterliche Fassadenplan F, Köln 2003.
- 6) M. Steinmann, Die Westfassade, o. c. v pozn. 5, s. 58.
- 7) K příchodu Petra Parlěře do Prahy viz např. J. Fajt – M. Hörsch, Karel IV. a Svatá říše římská. Mezi Prahou a Lucemburskem – zemský most na západ, in: Karel IV. Císař z Boží milosti (ed. Jiří Fajt). Praha 2006, s. 372 a pozn. 87.